

Eldor TUXTABOYEV,

Toshkent davlat transport universitetining "Ijtimoiy fanlar" kafedrasida tadqiqotchisi

E-mail: mirshodhasanov02@gmail.com

Tel. +998903481486

TDTTrU.f.f.d. prof. J.S.Ramatov taqrizi asosida

SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF MIGRATION TODAY

Annotation

This article contains a socio-philosophical analysis of the problem of migration today. The directions of migration on a global scale have been studied, and this process continues. Although migration in our country is growing rapidly, there have been few studies on this direction, little studied. Scientific work and projects on migration in the world and Uzbekistan are highlighted on scientific basis.

Key words: migration, labor migration, causes of migration of men and women, pros and cons of migration, human, society, socio-political institution.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ МИГРАЦИИ СЕГОДНЯ

Аннотация

Данная статья содержит социально-философский анализ проблемы миграции на сегодняшний день. Направления миграции в глобальном масштабе изучены, и этот процесс продолжается. Хотя миграция в нашей стране стремительно растет, исследований по этому направлению было мало, оно мало изучено. Научная работа и проекты по миграции в мире и Узбекистане освещаются на научной основе.

Ключевые слова: миграция, трудовая миграция, причины миграции мужчин и женщин, плюсы и минусы миграции, человек, общество, социально-политический институт.

BUGUNGI KUNDA MIGRATSIYA MUAMMOSINING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI

Annotatsiya

Ushbu maqolada bugungi kunda migratsiya muammosining ijtimoiy-falsafiy tahlili. Dunyo miqyosida migratsiyaning yo'nalishlari o'rganilgan va bu jarayon davom etmoqda. Yurtimizda migratsiya tez sur'atlarda o'sib borayotgan bo'lsa-da, bu yo'nalish bo'yicha sanoqli tadqiqotlar o'tkazilgan, kam o'rganilgan. Jahonda va O'zbekistonda migratsiya bo'yicha olib borilgan ilmiy ishlar va loyihalar ilmiy jihatdan asoslanib yoritilib berilgan.

Tayanch so'zlar: Migratsiya, mehnat migratsiyasi, erkaklar va ayollar migratsiyasi sabablari, migratsiyaning ijobiy va salbiy taraflari, inson, jamiyat, ijtimoiy-siyosiy institut.

Kirish. XXI asrda jamiyatning eng katta boyligi - "inson", deb e'tirof etilgan bo'lib. uning rivojlanish maksadi ham fuqarolarning yashash joyini, xayot tarzini erkin tanlashishini ta'minlashdan iborat bo'lib bormoqda. Jamiyat a'zolarining manfaatlarini ximoya qilish. fuqaro sifatida to'laqonli hayot kechirib, mavjud intellektual ijodiy va jismoniy imkoniyatlarini xar tomonlama to'liq namoyon etishi uchun, u istiqomat qilayotgan jamiyat, mas'ul ijtimoiy-siyosiy institut sifatida, davlat kafolati vazifasini o'tashga majburdir. Bu haqda O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.Karimov: "Bizning hamma ishlarimizda - bu iqtisodiy siyosatimizni shakllantirish masalasi yoki iqtisodiyotni isloh etish va modernizatsiya qilish dasturini xayotga tadbiq etish bo'ladimi. Ijtimoiy soha. ta'lim va sog'liqni saqlash tizimida ertangi va uzoq muddatli istiqbolga mo'ljallangan eng muhim ustuvor yo'nalishlarni belgilab olish bo'ladimi - bularning barchasida biz uchun faqat bitta masala eng ustun va hal qiluvchi o'rinda turadi. U ham bo'lsa, inson manfaatlarining ustuvorligidir", deb ko'rsatgan edi.

Mavzuga oid adabiyotlarning taxlili. Bugun jamiyathunos tadqiqotchilar tomonidan izchil va chuqur o'rganilayotgan ushbu muammolar tarkibida migratsiya jarayonlar muhim axamnyat kasb etadi. Zero, BMT ma'lumotlariga ko'ra, 2016 yilda yer yuzida qariyb 1150 mln.ga yaqin migrantlar bo'lgan. Ular shu yili o'z mamlakatlariga 3000 mlrd. AQSH dollaridan ziyod sarmoyani kiritganlarini e'tiborga oladigan bo'lsak, bunda inson omili mavzusini nafaqat iqtisodiy balki ijtimoiy-siyosiy jihatdan ham o'rganish o'ta muhimligini ta'kidlash joiz. Xususan Respublikamizdagi rasmiy ma'lumotlarga ko'ra: 2016 yilda 3mln, 2017 Yilning birinchi yarmida 4mln. 2018 yilda 5 mln. ga yaqin O'zbekiston fuqarosi tashqi mehnat migratsiyasida ishtirok etgan.¹

Ma'lumki, so'nggi yarim asr mobaynida katta iqtisodiy ko'rsatkichlarga erishgan: Turkiya. Xitoy, Hindiston. Filipin va xatto industrial rivojlangan Yaponiya kabi davlatlar ham migratsion jarayonlar va unda shittirok etgan fuqarolariga insoniy kechinmalari sotsiologiyasini izchil ilmiy o'rganish orqali katta yutuqlarni qo'lga kiritganlar. Ularning tajribalaridan bugungi kunda rivojlanib kelayotgan boshqa mamlakatlar ham unumli foydalanmoqda.

Darhaqiqat. migratsiya hamma vaqt barcha davlatlarda zaruriy. obyektiv jarayon bo'lgan. Bu jarayonning boshqarilishi jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy barqaror rivojlanishni ta'minlagan bo'lsa. stixiyali kechishi, uning ziddiyatlarini keskinlashtirganligi haqida tarixdan ko'plab misollar keltirish mumkin. Shulardan kelib chiqqan holda, tadqiqot dolzarbligi quyidagilar bilan izoxlash mumkin.

Birinchidan, XX asrning 90 yillaridan boshlab ijtimoiy-siyosiy fanlar tizimida "inson omili" tushunchasiga bo'lgan qarashlar o'zgaradi. Yuqori sur'atlar bilan rivojlanayotgan axborot asri kishisida: "salomatlik", "yuqori professional ta'lim", "intellektual salohiyat", "sog'lom turmush tarzi", "o'z haq-huquqlarini ximoya qilish", "mustaqil fikr yuritish huquqi" va boshqa demokratik tamoyillar. paradigmalar o'zgarship "inson omili" tushunchasiga nisbatan yangicha ilmiy munosabatni taqozo qilmoqda.

Ikkinchidan. Globallashuv va integratsiyalashuv jarayonlarining ingensivlashuvi migratsiya fenomeniga: mintaqaviy-xududiy, etnik va diniy- konfessional yondashuvlarga asoslangan muqobil nazariyalarni vujudga keltirdi. Bu esa, ularni qiyosiy taxdil qilib, umumlashgiradigan sotsiologik tadkikotlar olib borishni kun tartibiga qo'ymoqda. Aholi migratsiyasi murakkab ijtimoiy hodisa bo'lib, ushbu fenomen hozirgi kunda jamiyat hayotining barcha sohalariga ta'sir ko'rsatmoqda. Bizning davlatimiz global migratsion jarayonda emigrant davlat sifatida ishtirok etayotganini millionlab fuqorolarimizning ta'lim olish va mehnat qilish maqsadida chet davlatlarga miratsiya qilayotgani misolida keltirish mumkin. Mamlakatimizda migratsiya keng tarqalgan bo'lsa-da, bu yo'nalishdagi tadqiqotlar sanoqliligicha qolmoqda. Xususan, migratsiya jarayonini ijtimoiy-gumanitar

soha doirasida R.Madaliyeva, T.Saidbayev, K.Kalanov, A.Rasulov, N.Qurbonov va F.Parmonovlar o'zlarining tadqiqotlarida qisman yoritgan. O'zbekistonda migrant oilalar ijtimoiy-psixologik tarafdin birinchi bo'lib H. Abdusamatov tomonidan, axloqiy-falsafiy jihatdan esa S.Alimov tomonidan o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. F.Parmonov olib borgan tadqiqot ishida migratsiya jarayoni qadriyatlar transformatsiyasiga sabab bo'lishini ta'kidlagan. Ma'lumki, har bir xalqning diniy, axloqiy va milliy qadriyatlar tizimi mavjud. O'zbekiston aholisining ham o'z milliy qadriyatlar tizimi mavjudligiga qaramay, migratsiyaga ketgan erkak yoki ayol o'zga millat qadriyatlar tizimini qisman xulq-atvorida shakllantiradi. Migrant vataniga qaytgach, albatta, o'zlashtirgan qadriyatlar tizimini oilasida joriy qila boshlaydi. O'zlashtirilgan qadriyatlar kelajak avlod uchun salbiy ta'sir qilayotgan globallashuv davrida o'zini ko'rsatmoqda.

Hozirgi kunda yurtimizda nafaqat mehnat migratsiyasi, balki ta'lim, sog'liqni tiklash, kasb egallash maqsadida va hatto nikoh migratsiyasi ham rivojlanib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi huzuridagi Tashqi mehnat migratsiyasi agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yil 1-mart holatida 2 million 356 nafar yurtdoshimiz mehnat muhojiri sifatida chet elda mehnat qilmoqda. Biroq bu sonlarni migrantlarni haqiqiy, deb ayta olmaymiz, chunki noqonuniy migrantlar ham juda ko'pchilikni tashkil qiladi.

Yurtimizda migrantlar uchun huquqiy sharoitlar yaratib berilmoqda. Bosh qomusimiz – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 22-moddasiga muvofiq, “davlatimiz o'z hududida ham, boshqa mamlakat hududida ham o'z fuqarolarining huquq va manfaatlarini muhofaza qilishi hamda ularga homiylik qilishni kafolatlashi” belgilab qo'yilgan bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Migratsiyaning ko'p ijobiy taraflari bo'lgani kabi salbiy xususiyatlari ham mavjud. Shulardan biri sifatida aholi migratsiyasi bilan bog'liq axloqiy muammo sabab migratsiyaga ketish holatlarini keltirib o'tish mumkin.

Axloqiy muammo – “intelektual kapitalning oqib ketishi”, ya'ni ziyolilarning xorijga chiqib ketishidir. Migratsiya yoki migrantlar haqida gap ketganda, albatta, iqtisodiy muammolar birlamchi sabab sifatida oldingi o'ringa qo'yiladi. Ammo aynan ziyoli qatlamning mehnat va kasb migratsiyasiga qo'shilishiga iqtisodiy omillardan tashqari, ma'naviy va axloqiy omillar ham sabab sifatida ko'rsatilishi mumkin. Zero, ziyoli insonlar (doktorlar, professorlar, olimlar, yozuvchilar va hokazo) jamiyatning rivojlanishiga to'siq bo'luvchi omillar (korrupsiya, mahalliychilik, urug'-aymoqchilik va boshqalar) ga davlat kelajagini o'ylagan fuqaro pozitsiyasida turgan holda qarshi kurashadi. Ziyoli qatlam jamiyat rivojiga to'siqinlik qiluvchi muammolar hal etilmagach, migratsiyaga ketishga qaror qiladi. Oqibatda jamiyatdagi faollar va ziyolilar kuchsizlashadi, ijtimoiy axloqiy muammolar esa ko'payadi va o'z-o'zidan jamiyat kelajagi uchun salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda yoshlarning rivojlangan davlatlarga ta'lim maqsadida migratsiya qilishi ko'paygani quvonarli holat, lekin ularning boshqa davlatda ta'lim olishdan ko'zlagan niyati o'qishni tugatgach, o'sha mamlakatda ishlab qolish hisoblanadi. Bu ham bizning davlat kelajagi uchun katta yo'qotishdir. Biroq boshqa tomondan esa yoshlar milliy qadriyatlar va axloqiy qarashlarimizni o'zgartirishi mumkinligi ham muammoli vaziyat hisoblanadi.

S.Alimov tomonidan “Migratsion kayfiyat va migratsiyaning jamiyat axloqiga ta'siri” mavzusida sotsiologik tadqiqot o'tkazilgan bo'lib, unda 634 respondent ishtirok etgan. Migratsiyaning jamiyat uchun qanday ijobiy jihatlari mavjud deb hisoblaysiz?” savoliga respondentlarning 59,8 foizi dunyoqarashning kengayishi, 42,6 foizi turli tillar, madaniyatlar, xalqlar bilan tanishuv, 40,1 foizi fikrlar erkinligi, xilma-xilligining ortishi, 39,4 foizi esa oddiy odamlar turmushida farovonlikning oshishi, degan javobni berishgan. Tadqiqotda ishtirok etgan respondentlarning 52,7 foizining fikricha, migratsiyaning mamlakatimizdagi axloqiy muhitga salbiy ta'siri “ommaviy madaniyat”ning kirib kelishida namoyon bo'ladi, deb hisoblaydi. Shuningdek, respondentlar tomonidan aholi migratsiyasi sababli vujudga keladigan ijtimoiy-axloqiy muammolar sifatida oilalarning buzilishi, xiyonat, ajrimlar sonining ortishi (49,1 foiz), aqlli insonlarning ketib qolishi tufayli jamiyatning intellektual taraqqiyotdan ortda qolishi (42,9 foiz), turli zararli g'oyalar ta'siriga tushib qolish (37,7 foiz), o'z tili va urf-odatlarini unutish (29,3 foiz), to'ylar va marosimlarga “gorko”, “love story” kabi yangicha urf-odatlarining kirib kelishi (28,9 foiz), ichkilikbozlik, giyohvandlik hamda tamaki chekish kabi illatlarning ko'payishi (23,2 foiz) kabilar ko'rsatib o'tilganidan ham ko'rinib turibdiki, migratsiyaning ijobiy va salbiy tamonlari mavjud. Ammo migratsiya natijasida kirib kelayotgan salbiy axloqiy, madaniy, inson ongi va psixologiyasiga ta'sir o'tkazuvchi yot g'oyalar kelajak avlod uchun qadriyatlar transformatsiyasiga olib keladi. Buni hozirgi yoshlarning fikrlashi va dunyoqarashidagi o'zgarishlardan sezish mumkin.

D.A.Majidova, D.F.Xusanova va A.A.Bazarovlar mehnat migrantlari oilalaridagi shaxslararo munosabatlarning pedagogik-psixologik omillarini loyiha doirasida o'rganishgan.

Ijtimoiy frustrasiya – inson hayotining ushbu davrida jamiyatda egallashga muvaffaq bo'lgan pozitsiyalariga nisbatan o'z hissiy munosabatini bildirish.

Ijtimoiy frustrasiya darajasi Farg'ona viloyatida yo'qori chiqqan. Chunki Farg'onada migrantlarning ko'p ekanligi oiladagi tushunmovchiliklar, hayotdan norozilik va ajrimlar ko'payishiga sabab bo'lgan. Andijon viloyatida esa aksincha, migrant bo'lmagan oilalarning ijtimoiy frustrasiya darajasi yuqori chiqqan. Bunga sabab – Andijon viloyatida migrant oilalar ko'pligi, migrant oilalarning farovonlik darajasi yuqoriligi va boshqa oilalarning o'z turmush darajasidan qoniqmaslik hissinin paydo bo'lishiga olib kelgan. Migratsiya muddati qanchalik uzoq bo'lsa, ijtimoiy frustrasiya darajasi ham shuncha ortib borar ekan. Bundan ma'lum bo'ladiki, inson baxtli bo'lishi va o'zidan qoniqishi uchun moddiy farovonlikning o'zi yetarli emas. Shaxs biror darajaga yetishgandan so'ng uning ehtiyojlari ortib boradi va bu doimiy davom etadi. Migratsiyaga sabab bo'luvchi omillardan yana biri ham aynan o'zidan va hayotidan qoniqmaslik tufaylidir. Bugungi kunda ijtimoiy frustrasiya darajasining ortib borayotganini yoshlarda ham kuzatish mumkin. Ularda moddiy barqarorlikka qisqa vaqt ichida erishish istagi yuqorilab bormoqda.

Xulosa va takliflar. Bunga sabab – ota-onalarning shon-shuhrat, moddiy ortidan quvish, bolalarga manaviy hamda axloqiy qadriyatlarining o'rgatilmayotgani, farzandlarning dunyoqarashi ham shu asosda shakllantirib borilayotgani deb hisoblash mumkin. H.Abdusamatov tadqiqot ishida yangilik sifatida “*Migrant oilalar ijtimoiy-psixologik xususiyatlarining aralash-tizimli modeli*” ni ishlab chiqdi. Bu model o'zbek migrant oilalarining qadimdan shakllanib kelgan va jamiyat tomonidan qabul qilingan o'ziga xos ijtimoiy madaniyatini individual psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, “oilaviy munosabatlar dinamikasining regressiv-situatsion xarakteri”, “obsessiv psixostenik nizolar” va “qadriyatlar ierarxiyasi va differentsiyasi”ni o'zida jamlagan migrant oilalarning shaxsiy yo'nalishini belgilashga qaratilgan modelni migrant oilalarga targ'ib qilish. 2006-yil O'zbekistonning Toshkent, Andijon va Qoraqalpog'iston hududlarida migratsiya sabablarini o'rganish maqsadida loyiha doirasida tadqiqot olib borildi. Tadqiqot Shveysariyaning O'zbekistondagi elchixonasining Gender dasturi doirasida tayyorlangan bo'lib, uning maqsadi migratsiyaning quyida keltirilgan sabab va oqibatlarini o'rganishga qaratilgan:

1. Migratsiyasi bilan bog'liq hayot strategiyalarini aniqlash.

2. Migrantlar va ularning oila a'zolarining milliy qadriyatlariga amal qilish darajasini aniqlash.
3. Migratsiyaning oiladagi rollari, qadriyatlari va mafkurasining qayta taqsimlanishga ta'sirini o'rganish.
4. Migratsiyaning salomatlikka ta'sirini ko'rib chiqish.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, migratsiya hozirgi kunda o'sishdan to'xtamaydigan jarayon hisoblanadi. Zamon talabi esa migratsiyani kengroq tadqiq etish, muammolariga yechim topishdir. Migratsiyaga ketayotgan shaxslar faqatgina moddiy mablag'ni ko'zlab, tavakkal qilib ketishi ko'plab salbiy holatlarni keltirib chiqaradi. Migratsiyaning ijobiy va salbiy omillari yuqorida aytilganidek, tadqiqotlarda ko'rib chiqildi. Migratsiya qaroriga kelishdan oldin har bir shaxs o'z individual xususiyatlaridan kelib chiqib, oilasi va o'zi uchun eng maqbul choralarni ko'rishi lozim. Bir narsani tan olish kerakki, migratsiyaning bir qancha ijobiy jihatlari ham mavjud. Masalan, iqtisodiy barqarorlik, dunyoqarashning kengayishi kabilar hisobiga oilalardagi ajrimlar hamda bolalarning kelajagiga salbiy ta'sir ko'rsatayotganini hisobga olgan holda, quyidagi takliflar o'rinaladi:

- mamlakatda yetishib chiqayotgan ishchi kuchini hozirda mehnat bozorida talab katta kasblar (kopmyuter texnologiyalari, IT)ga yo'naltirilishi;
- shaxs hayotidagi har bir qaror inson kelajagiga katta ta'sir o'tkazishi bois uning individual psixologik xususiyatlari, qobiliyatlari va kasb-hunariga qarab migratsiya uchun joy va ish tanlashga e'tibor qaratishi;
- migratsiya va migrant huquqiy savodxonligini oshirish (OAVlar, radio, kitob va jurnallar orqali) maqsadidagi ishlarning amalga oshirilishi;
- bugungi kunda ayollar migratsiyasiga alohida e'tibor qaratish, tadqiqot ishlarini ko'paytirish ahamiyatlidir. Chunki ayol ona, kelajak avlod tarbiyachisi hisoblanadi. Ayollarga migratsiyaga ketishdan oldin psixologik yordam ishlarini tashkil qilishni samarali yo'lga qo'yish migrant ayollar uchun yaxshi natija beradi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2019.
2. Каримов И.А. Мамлакатни модернизация килиш ва иктисодиётимизни баркарор ривождантириш йўлида. 16-жнлд. / Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш - барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир. Тошкент: Ўзбекистон нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2008. - 235 б.
3. <https://api.stat.uz/api/v1.0/data/doimiy-aholi-soni-jami?lang=uz&format=pdf>
4. Alimov S. Aholi migratsiyasi ijtimoiy-axloqiy muhit transformatsiyasi omili sifatida. – Toshkent, 2022.
5. Majidova D.A., Xusanova D.F., Bazarov A.A. Mehnat migrantlari oilalarida shaxslararo munosabatlarning pedagogik-psixologik omillari. – Toshkent: "Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi", 2021.
6. Abdusamatov H.U. Migrant Oilalarning ijtimoiy-psixologik muammolari va yechimlari. – Toshkent, 2022.
7. Parmonov F., To'rayev Sh., Daminov I. Migratsiya: musofir vatangodolar. – Toshkent: "Sano-standart" nashriyot, 2015. – 112 b.